

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ
КАФЕДРА ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН
ФАКУЛЬТЕТУ № 6**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
до семінарських занять навчальної дисципліни
«Історія держави і права України»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

081 Право (правозастосування)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх
справ Протокол 26.09.2023 №
9.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
Ради ХНУВС
з юридичних дисциплін
Протокол від 23.09.2023 № 9.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
25.08.2023 8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
(протокол від 18.08.2023 р. № 8).

Розробники:

1.

6

2. Професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Зайцев Л.О.**

3. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Головко Б. Г.**

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного права Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна, доктор юридичних наук, професор **Гавриленко О. А.**

2. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент **Логвиненко І. А.**

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні	Лабораторні	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1. Історія держави і права України як наука та навчальна дисципліна.	8					10	екзамен
Тема № 2. Держава і право України у стародавній час.	4					14	
Тема № 3. Держава і право України періоду середньовіччя.	4					14	
Тема № 4. Історія держави і право України Нового часу.	4					14	
Тема № 5. Держава і право України Новітнього часу.	0					18	
Всього за семестр № 1	20	6	4			70	

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 2: Держава і право України у стародавній час.

Семінарське заняття № 1: Виникнення права та державності на території України у стародавню добу.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про особливості державно-правового життя народів, що населяли територію сучасної України у стародавній період (VII ст. до н.е. – VI ст. н.е.).

Кількість годин 2 год.

Навчальні питання:

1. Виникнення перших державних утворень на території сучасної України.
2. Соціальна структура та правове становище основних груп населення скіфських ранньодержавних утворень та античних держав Північного Причорномор'я.
3. Державний лад міст-держав Північного Причорномор'я, Боспорського царства, скіфських ранньодержавних утворень.
4. Правові звичаї скіфів. Джерела та основні риси права античних держав Північного Причорномор'я.

Ключові поняття: держава, джерело права, державний устрій, форма державного правління.

Теми контрольних, рефератів:

1. Правове регулювання фінансових відносин в античних державах Північного Причорномор'я.
2. Суд та процес в античних державах Північного Причорномор'я.
3. Правові взаємовідносини античних держав Північного Причорномор'я з Римом.
4. Грецька колонізація Північного Причорномор'я та її правова регламентація.
5. Понтійське та Боспорське царства.

Методичні рекомендації:

Розглядаючи перше питання необхідно, насамперед, показати процеси формування державності на теренах Північного Причорномор'я, визначити основні етапи її зародження. Особливу увагу варто звернути на процеси еллінської колонізації, виявити характерні риси її правової регламентації, пригадати основні поліси, які з'явилися на території України у VII-V ст. до н.е.: Ольвію на березі Бузького лиману (тепер біля с. Парутине Очаківського району Миколаївської обл.), Тіру на березі Дністровського лиману (тепер Білгород-Дністровський Одеської обл.), Херсонес (на місці сучасного Севастополя), Пантікапей (на місці сучасної Керчі у Криму), Керкіниду (на місці сучасної Євпаторії), Німфей на західному березі Керченської протоки, Тірітаку (на місці сучасного селища Аршинцеве поблизу Керчі), Феодосію (там, де розташоване сучасне місто) тощо.

Висвітлюючи друге питання слід розібратися в особливостях соціальної структури скіфського суспільства, а також виявити специфіку правового статусу різних категорій населення античних держав Північного Причорномор'я: політів, неповноправне населення, іноземців, рабів. Варто звернути увагу на той факт, що правовий статус громадян полісів за часів демократії, охоплював достатньо широке коло їхніх суб'єктивних прав. Вони мали доступ до Народних зборів,

могли брати участь у виборах, обіймати державні посади (тімухіом), мали право законодавчої ініціативи (пробулевсіс). Важливим було виключне право власності на нерухомість (енктісіс). Загальний правовий статус громадянина доповнювався ателією – правом на звільнення, від усіх прямих податків та мит, а також епігамією – правом укладати шлюб із громадянками даного полісу (хоча відносно жінок поняття громадянства може застосовуватися лише умовно). Інколи рішенням Народних зборів або Ради полісу громадянину могли надаватися й екстраординарні права – проєдрія, промантія тощо. Сукупність громадянських обов'язків найповніше було визначено у пам'ятці херсонеського права кінця IV – початку III ст. до н.е. – присязі громадян. Студенти мають уявити, що до неповноправного населення античних держав Північного Причорномор'я відносилися, насамперед, особи, які прибули з інших країн для постійного проживання. Зважаючи на особливості їхнього правового статусу, їх можливо віднести до категорії паройків, близьких за своїм юридичним становищем метекам, що проживали на полісних землях. Неповноправними були також вільновідпущеники – колишні раби, яким манумісійними актами було надано особисту свободу. До цієї ж категорії відносилися й вихідці з тубільного «варварського» населення, що внаслідок процесів седентаризації, які особливо посилювалися з III ст. до н.е., перейшли до осілого способу життя.

Готуючись до відповіді на третє питання, необхідно пам'ятати, що грецькі міста-колонії Північного Причорномор'я за формою правління були демократичними або аристократичними рабовласницькими республіками, незалежними містами-державами, які за своєю суттю мало чим відрізнялися від метрополії та протягом століть зберігали з ними союзні відносини, а також тісні економічні, юридичні та культурні зв'язки (наприклад Ольвія з Мілетом, Херсонес з Гераклією Понтійською). Тому й державний лад грецьких міст-колоній будувався на тих же засадах, що і державний устрій античних полісів Греції. З'ясовуючи особливості державного устрою античних-міст Північного слід ретельно дослідити склад та компетенцію вищого органу законодавчої влади - еклесії. При цьому звернути увагу на різновиди нормативно-правових актів, що приймалися народними зборами. Далі слід розглянути порядок формування та компетенцію буле – постійно діючого органу виконавчої влади у містах-полісах. Треба з'ясувати склад Ради міста (голова Ради, члени Ради, секретар, термін обрання. Третьою ланкою міського управління були виборні колегії – магістратури або окремі посадові особи – магістрати. Опрацьовуючи це питання, треба проаналізувати порядок формування колегій, основні напрями діяльності, та їх роль в управлінні міст-держав Північного Причорномор'я. Окремо варто звернути увагу на повноваження та компетенцію таких посадовців, як архонти, стратеги, агораномі, номофілаки, ситони та ін.

Вивчаючи специфіку державно-правового устрою Боспорського царства слід звернути увагу на те, що це найдавніша рабовласницька держава зі столицею у м. Пантікапей, яка існувала з V ст. до н.е. і об'єднувала територію Керченського і Таманського півостровів, а також південне узбережжя Азовського моря до гирла Дону. Слід звернути увагу, що Боспорське царство за формою правління було рабовласницькою монархією на чолі якого стояв цар, влада якого передавалася у

спадщину. Царів Боспору затверджували римські імператори, які розглядали його як васальну державу. Досліджуючи центральні органи влади та управління Боспорського царства треба з'ясувати царські повноваження, як володаря вищої законодавчої, виконавчої та судової гілок влади та функції виконавчої влади (державного апарату), центром якого був палац боспорського царя та місцеву владу з урахуванням поділу території на округи та призначених царем намісників.

Висвітлюючи основні риси права скіфських ранньодержавних утворень та еллінських держав, потрібно пам'ятати, що право за своїм змістом було рабовласницьким. Скіфська культура протягом усієї історії залишалася безписемною, тому фіксація джерел права не могла бути здійснена. Незважаючи на це треба означити основні джерела права скіфської держави такі як звичаєве право (окремі норми якого можемо виявити у нарративних джерелах), правила, встановлені царською владою, рішення народних зборів, а також слід зазначити, що на території Скіфської держави мешкали групи населення, які жили на основі своїх законів, наприклад, свої звичаї мали племені союзи таврів у Криму, неврів, що жили на південь від Прип'яті, гелоно-будинів, які мешкали у середній течії р. Ворскла. Правова система, що склалася у містах-державах Північного Причорномор'я за формою нагадувала правову систему афінської рабовласницької демократії. Деякі характерні риси права допоможе висвітлити аналіз текстів ольвійського «закону Каноба» про грошовий обіг (поч. IV ст. до н.е.), херсонеського закону про повернення політичних вигнанців (поч. III ст. до н.е.), наказів намісника Нижньої Мьозії посадовим особам Херсонесу та начальникам розташованого у місті римського гарнізону (кін. II ст.), рескриптів боспорського царя Аспурга до горгініян (14/15 pp.), рескрипту римського імператора про звільнення громадян Тіри від мита (201 р.), договорів між Ольвією та Мілетом про ісополітію (бл. 331 р. до н.е.), царя Понту Фарнака з херсонеситами про військово-політичний союз (179 р.) та ін. Опрацювання джерел та навчальної літератури надасть можливість визначити особливості галузей права (цивільного, кримінального, процесуального), види злочинів, розібратися з метою та видами покарань, особливостями досудового процесу та судочинства в античних державах Північного Причорномор'я.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. – 640 с.

1. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / [за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина]. – Київ : Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с. [Електронний ресурс]–Режим доступу: http://pravnyk.info/spb_idpu.htm; http://adhdportal.com/book_3121.html; <http://ukrknighta.org.ua/ukrknighta-text/books/book-682.htm>.

http://kafedr.at.ua/board/istorija_derzhavi_i_prava/istorija_derzhavi_i_prava_ukrajini_u_2_kh_tomakh_tom_i_za_redakcieju_v_ja_tacija_a_j_rogozhina_v_d_goncharenka/4-1-0-54

2. **Хрестоматія з історії держави і права України: Навч.** посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка.— 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький.— К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 796 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravo.biz.ua/category/istoriya_deravy_i_prava_ukrajiny/

Допоміжна:

2. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. – 444 с.

3. **Гавриленко О.А.** Історія держави і права України: стародавня доба: навчальний посібник. – Харків: ХНУВС, 2011. – 64 с. [Електронний ресурс]–Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/604659/>; <http://lawbook.online/prava-derjavi-istoriya/istoriya-derjavi-prava-ukrajini-starodavnya>

Тема № 3: Держава і право України періоду середньовіччя.

Семінарське заняття № 2: Право Київської Русі

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про зміст та характерні риси найвідомішої пам'ятки права Київської Русі – Руської Правди, а також інших джерел права, особливості розвитку державного, цивільного, шлюбно-сімейного, кримінального та процесуального права давньоруського населення.

Кількість годин 4 год.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика джерел права Київської Русі.
2. Основні риси державного права Київської Русі: правовий статус населення, форма державного устрою, форма державного правління.
3. Право власності та зобов'язальне право за Руською Правдою.
4. Шлюбно–сімейне право Київської Русі.
5. Злочини та покарання за Руською Правдою та іншими джерелами права.
6. Суд та процес за Руською Правдою.

Ключові поняття: ранньофеодальна монархія, правовий статус населення, приватна власність на землю, обвинувально-змагальний процес.

Теми рефератів:

1. Джерела церковного права періоду Київської Русі.
2. Злочин та покарання за Руською Правдою та Салічною Правдою: порівняльна характеристика.
3. Роль православної церкви у регулюванні шлюбно-сімейних відносин.
4. Колективна відповідальність селянської общини у кримінальному праві Київської Русі.

Методичні рекомендації:

При підготовці до першого питання, слід створити загальне уявлення про основні джерела права Київської Русі. Варто звернути увагу на те, що найвизначнішою пам'яткою права періоду Київської Русі є Руська Правда - перший з кодексів, збірок норм права, які дійшли до нас. Але слід мати на увазі, що вона не перша пам'ятка східнослов'янського права взагалі. Відомі більш давні - угоди Русі з Візантією 907, 913, 945 та 971 рр. Разом з нормами Руської Правди у Київській Русі були поширені й інші, зокрема ті, що містилися у князівських статутах. До нашого часу, наприклад, збереглися тексти Статуту князя Володимира та Статуту князя Ярослава. Серед пам'яток церковного права цього періоду слід відзначити також Номоканон, Еклогу, Прохірон тощо.

Готуючись до відповіді на друге питання, слід з'ясувати особливості правового статусу основних прошарків населення Русі: феодалів, смердів, челяді, холопів та ін. Розглядаючи особливості державного устрою Русі, необхідно визначити два характерних періоди: 1) період відносної централізації Русі, коли Київ, як центр держави, визнається місцевими центрами; 2) період феодалної роздробленості, коли Русь складалася з напівсамостійних держав-уділів, які лише формально підпадали під владу Великого київського князя. Варто звернути увагу й на особливості еволюції форми правління Русі.

Висвітлюючи питання щодо специфіки правового регулювання відносин власності, необхідно, спираючись на текст Руської Правди, прослідкувати особливості суб'єктів та об'єктів права власності, звернути увагу на захист нормами Руської Правди права власності на землю та рухоме майно. Необхідно також зауважити, що у Руській Правді відносно невелике місце відведено регулюванню різноманітних договорів. Як правило, вони укладалися в словесній формі з використанням традиційних символічних обрядів - рукобиття чи символічного зв'язування рук, могоричу, литки тощо. При укладанні важливих договорів необхідною вважалася присутність свідків (послухів). Іноді договір передбачав певні додаткові умови, наприклад, виплату неустойки (пені) у випадку недотримання основних умов. В деяких випадках законодавство встановлювало розстрочку для виконання договорів.

Розглядаючи четверте питання слід звернути увагу на те, що у дохристиянський період шлюбно-сімейні відносини регулювалися місцевими правовими звичаями. Після запровадження християнства на Русі наприкінці X ст., шлюбно-сімейні стосунки стали регулюватися нормами церковного права. Будучи монопольною юридичною установою у регулюванні шлюбно-сімейних відносин, церква закріпила за собою, насамперед, монопольне право на затвердження та розірвання шлюбу.

У часи, що розглядаються, поступово складаються окремі елементи кримінального права, і насамперед виникає поняття злочину. На відміну від сучасного визначення, у Київській Русі під злочином розуміли дію, що заподіювала шкоду конкретній приватній особі, а не суспільству в цілому. Тому така дія називалася «образою». Шкода могла бути фізичною, моральною або ж матеріальною. Готуючись до семінару необхідно, користуючись текстами пам'яток

права Русі, визначити основні види злочинів, а також звернути увагу на мету та види покарань, визначених у Руській Правді та князівських статутах.

Розглядаючи останнє питання, слід з'ясувати особливості системи судових органів Київської Русі, звернути увагу на форми досудового процесу (звід та гоніння сліду) та судочинства, визначити види доказів, які бралися судом до уваги.

Література:

Основна:

4. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. – 640 с.

3. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / [за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина]. – Київ : Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с. [Електронний ресурс]–Режим доступу: http://pravnyk.info/spb_idpu.htm; http://adhdportal.com/book_3121.html; http://ukrknighta.org.ua/ukrknighta-text/books/_book-682.htm.

http://kafedr.at.ua/board/istorija_derzhavi_i_prava/istorija_derzhavi_i_prava_ukrajini_u_2_kh_tomakh_tom_i_za_redakcieju_v_ja_tacija_a_j_rogozhina_v_d_goncharenka/4-1-0-54

4. **Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка.**— 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький.— К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 796 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravo.biz.ua/category/istoriya_deravy_i_prava_ukrajiny/

Допоміжна:

5. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. – 444 с.

6. **Заруба В.М.** Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII ст.. – початок XIУ ст..) – К.: Істина, 2007. – 128 с.

7. **Історія держави і права України: Руська Правда.** //Антологія української юридичної думки. В 10 т. Том 2:.. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2002. – 592 с.

8. **Толочко О.П.** Краткая редакция Правды Руской: происхождение тек- ста. - К.: Інститут історії України НАН України, 2009. -136 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://history.org.ua/JournALL/ruthenica/ruthenica_2009_suppl2/ruthenica_2009_suppl2.pdf

Тема № 4: Держава і право України періоду середньовіччя.

Семінарське заняття № 3: Право України наприкінці XIV – до середини XVII ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про устрій держав, до складу яких входили землі сучасної України, або які існували на теренах України у XIV – першій половині XVII ст., про джерела права та правове регулювання суспільних відносин у цих державах, значення правової спадщини даного періоду для подальшого розвитку права України.

Кількість годин 2 год.

Навчальні питання:

1. Джерела (форми) права (звичаєве право, Литовські статuti, сеймові конституції, Магдебурзьке право, Статут генуезьких колоній на Чорному морі 1449 р., церковне право та ін.).
2. Державне право (територія, правовий стан населення, системи органів влади та управління).
3. Цивільне (право власності, зобов'язальне, спадкове) та шлюбно-сімейне право.
4. Кримінальне право (поняття та види злочинів, мета і система покарань).
5. Судові органи (великокнязівський (королівський) суд, доменіальні суди, магістрат та лава, копні суди, церковні суди) і судовий процес (історичний тип процесу, принципи судочинства, стадії процесу).

Ключові поняття: статут, конституція, сейм, сенат, посольська зборня, змагальність судового процесу.

Теми контрольних, рефератів, есе:

1. Вплив Руської Правди на формування джерел права Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої.
2. Магдебурзьке право в Україні.
3. Князівство Феодоро.
4. Джерела права генуезьких колоній Північного Причорномор'я.
5. Основні риси права Кримського ханства.
6. Особливості судочинства в копних судах у XIV - першій половині XVII ст.
7. Злочини проти держави (За матеріалами III Литовського статуту).

Методичні рекомендації:

Висвітлюючи перше питання необхідно, насамперед, коротко з'ясувати історію включення українських земель до складу Великого Князівства Литовського та Королівства Польського. Слід звернути увагу й на те, що деякі землі сучасної України перебували у складі Московської держави, Османської імперії. Окрім того, на теренах Північного Причорномор'я утворилося Кримське ханство, Князівство Феодоро, а також були засновані колонії середньовічних італійських республік – Венеції та Генуї. Відповідно, курсантам варто пригадати основні джерела права цих державних утворень. Головну увагу при цьому необхідно приділити характеристиці Литовських статутів, які посідали особливе місце. В основу першого Статуту 1529 р. були покладені норми, напрацьовані адміністративною та судовою практикою на базі звичаєвого права України, Литви, Білорусії. Його нормами юридично закріплювалися основи суспільного та

державного ладу, правове становище населення, порядок утворення, склад та повноваження деяких органів державного управління.

Відповідаючи на друге питання, слід показати на конкретних прикладах спільні риси і розбіжності у правовому статусі населення, формах державного устрою та правління зазначених держав. Особливо слід визначити специфіку побудови органів державної влади та управління українських земель у складі Литви, Польщі, Речі Посполитої. Окремо варто спинити увагу на характеристиці права Запорізького козацтва (джерела козацького права; правовий статус козацтва; військово-адміністративний устрій Січі; судоустрій; основні риси цивільного, кримінального, процесуального права).

Підготовку до третього питання слід розпочати із спроби з'ясування специфіки права власності. Литовські статuti регулювали способи набуття земельної власності: в спадщину, внаслідок укладання цивільних договорів (купівля-продаж, дарування, міна тощо), за службу. Курсанти також мають з'ясувати характерні риси зобов'язального, спадкового, шлюбно-сімейного права.

Кримінальне право на той час також мало низку відмінностей. У Новому Статуті 1588 р. були диференційовані об'єкти і суб'єкти злочинів (на відміну від Старого 1529 р. Статуту, де зазначалося, що бідні й багаті за один і той самий злочин мають відповідати за одними і тими самими нормами). Кримінальна відповідальність наставала з 16 років (у попередніх редакціях Статутів – з 14 років). Запроваджувалося поняття особи, недієздатної у зв'язку з психічним захворюванням. Ознайомлюючись із пам'ятками права курсанти мають зрозуміти систему злочинів. Так, за Новим Статутом злочини поділялися на: державні (проти короля, місцевих органів влади, зрада тощо); проти релігії і церкви (чаклунство, перехід християнина в іншу віру тощо); проти особи; майнові злочини. Покарання розглядалося як об'єктивна необхідність віддати належне за скоєні злочини. Система покарань за Новим Статутом мала такий вигляд: смертна кара призначалася в залежності від важкості злочинів. Зазвичай, за перші три види злочинів здійснювалася шляхом повішення, саджання на кіл, спалення, потоплення, четвертування, відрубання голови, забивання камінням; тілесні покарання – побиття палицями, різками, відрізання вух, язика, відрубання руки тощо; ув'язнення застосовувалося на термін від шести тижнів до одного року та шести тижнів.

Процес мав, як правило, обвинувально-змагальний характер, але вже частіше, у порівнянні з Київською Руссю, застосовувалися його інквізиційні форми.

Література:

Основна:

9. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. – 640 с.

5. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / [за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина]. – Київ : Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с. [Електронний ресурс]–Режим доступу: http://pravnyk.info/spb_idpu.htm;

http://adhdportal.com/book_3121.html;
http://kafedr.at.ua/board/istorija_derzhavi_i_prava/istorija_derzhavi_i_prava_ukrajini_u_2_kh_tomakh_tom_i_za_redakcieju_v_ja_tacija_a_j_rogozhina_v_d_goncharenka/4-1-0-54

<http://ukrknighta.org.ua/ukrknighta-text/books/book-682.htm>.

http://kafedr.at.ua/board/istorija_derzhavi_i_prava/istorija_derzhavi_i_prava_ukrajini_u_2_kh_tomakh_tom_i_za_redakcieju_v_ja_tacija_a_j_rogozhina_v_d_goncharenka/4-1-0-54

6. **Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка.**— 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький.— К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 796 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://pravo.biz.ua/category/istoriya_deravy_i_prava_ukrajiny/

10. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. — 444 с.

1. Допоміжна:

2. **Бондарук Т. І.** Історико-правові есе / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Відпов. ред. І. Б. Усенко. К.: ФОП Грінь Д. С., 2017. 248 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://kafedr.at.ua/_bd/8/893.pdf

3. **Ващук Д.П.** Становлення та розвиток правової системи Великого князівства Литовського у другій половині XV – першій третині XVI ст.: на прикладі Київщини й Волині //Український історичний журнал. – 2015. – №2-С.99-112. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?libid=10173>

4. **Гошко Т.Д.** Нариси з історії магдебурзького права в Україні (ХУІ – початок ХУІІ ст.). – Львів.: Афіша, 2002. – 255 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Hoshko_Tetiana/Narysy_z_istorii_mahdeburzkocho_prava_v_Ukraini_XVI_-pochatok_XVII_st.pdf

5. Кобилецький М. Магдебургське право як джерело кодифікації українського права (XVIII - початок XIX ст.) / М. Кобилецький // Вроцлавсько-львівський юридичний збірник. – 2011. – № 2. – С. 252-287.

6. Ковальова С.Г. Судоустрій і судочинство на українських землях Великого князівства Литовського : [монографія] / С.Г. Ковальова. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008 – 200 с.

7. **Суд і судочинство на українських землях у ХІУ – ХУІ ст.**//За загальною редакцією П. Музиченка. – Одеса: Астропринт, 2000. – 180 с.

8.

Тема № 4: Держава і право України Нового часу.

Семінарське заняття № 4: Держава і право України сер.XVII – к. XVIII ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про правові основи утворення та функціонування української держави в середині XVII ст., подальшу еволюцію української державності і права.

Кількість годин 2 год.

Навчальні питання:

1. Джерела права (звичаєве право, гетьманські універсали, міжнародні угоди, гетьманські статті, кодифікація права 1743 р.).
2. Державне право (правовий стан населення, адміністративно-територіальний поділ, система органів влади та управління).
3. Розвиток цивільного, шлюбно-сімейного, кримінального, процесуального права України у середині XVII – останній чверті XVIII ст.

Ключові поняття: козацтво, реєстрове козацтво, міщанство, шляхта, козацьке право, система трьох урядів, гетьман.

Теми контрольних, рефератів есе:

1. Кримінальний процес в Україні у середині XVII – XVIII ст.
2. Основні риси кримінального права України у середині XVII – XVIII ст.
3. Шлюбно-сімейне право Гетьманщини за кодексом 1743 р.
4. Договірне право Гетьманщини за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.
5. Правове закріплення ліквідації автономного статусу українських земель та знищення полково-сотенного адміністративно-територіального устрою.

Методичні рекомендації:

Розглядаючи перше питання, необхідно зрозуміти особливості правової системи, яка склалася в Козацькій державі, що утворилася у ході народно-визвольної війни українського народу. Лишалися чинними основні правові джерела – Статут Великого князівства Литовського 1588 р., норми магдебурзького права в містах (але тільки у великих – Київ, Переяслав, Чернігів, Ніжин). Припинили дію «Устава на волоки» 1557 р., «Ординація війська Запорозького» 1663 р., королівські та сеймові конституції. Серед джерел права, які використовувалися, неабияке значення мало звичаєве козацьке право. Джерелами права були також міжнародні угоди, що укладалися гетьманом з іноземними державами.

Відповідаючи на друге питання, слід мати чіткі уявлення про те, що у Козацькій державі залишився поділ на панівні та залежні верстви. До панівного стану належала українська шляхта, козацтво. Козацтво не було однорідним, до нього входили як заможні, так і рядові козаки. До заможних належали козаки, які були реєстровцями до війни. Вони складали основу козацької старшини. Панівним станом в Україні були також верхи православного духовенства. Залежні верстви – це рядові козаки, які виконували повинності на користь Війська Запорозького, «робітні люди», які обслуговували Військо Запорозьке. Залежними були також селяни. Але на козацькій території вони не відбували жодних повинностей, а сплачували чинш. При цьому селяни були особисто незалежними. Чинш становив собою натуральну та грошову ренту.

Необхідно зазначити, що при формуванні Козацької держави враховувався досвід військової полково-сотенної організації козацтва, яка була перенесена на визначені території і стала єдиною політично-адміністративною, військовою і судовою владою в Україні. Публічна влада складалася з трьох урядів: генерального, очолюваного гетьманом, полкового і сотенного. Гетьман України був правителем України, главою генерального уряду. В подальшому українська державність розвивалася під зверхністю сусідніх держав: Московського царства, Польщі, Австрійської монархії. Курсантам слід виявити зміни, що сталися у державному праві в цей період. Головну увагу варто приділити аналізу еволюції правових форм взаємовідносин України та Московської держави (Російської імперії) у середині XVII – останній чверті XVIII ст. Кожен новий гетьман підписував «статті» (договір) з московським царем, в яких фактично обмежувалися права автономії України. Так, 1659 року Ю. Хмельницький підписав «Другі Переяславські статті»; 1665 року І. Брюховецький уклав «Московські статті», 1674 року І. Самойлович уклав «Конотопські статті», а 1687-го І. Мазепа – «Коломацькі статті», в яких прямо зазначалося, що вибори і відставка гетьмана можуть відбуватися лише за указами царського уряду, а ст. 19 проголошувала Україну частиною Московської держави.

Обмеження автономії України посилювалося також створенням російським урядом та діяльністю Спеціальних органів для управління Гетьманщиною. В 1663-1721 рр. в Україні діяв Малоросійський приказ як один із відділів державного органу Російського царства – Посольського приказу для відання українськими справами. Прямим порушенням автономних прав України було створення Малоросійської колегії. Перша Малоросійська колегія діяла у 1722-1727 рр., Друга Малоросійська колегія – у 1764-1786 рр. Діяльність останньої була спрямована на остаточну ліквідацію залишків політичної автономії України.

Відповідаючи на третє питання насамперед варто зауважити, що у роки війни відбуваються зміни в землеволодінні. З'являються «рангові землі» або «рангові маєтності». Це були землі, які гетьман своїми універсалами дарував козацькій старшині за службу, «в ранг». Значно розширюється правове регулювання зобов'язальних відносин, зокрема у зв'язку з ліквідацією магнатського землеволодіння.

Серед злочинів на першому місці стояли військові (зрада, ненадання допомоги під час бою тощо). За них передбачалася страта. Припиняли дію норми, що встановлювали покарання за злочини проти королівської влади, порядку управління Речі Посполитої. Процесуальне право в Україні також зазнало певного розвитку. Процес носив змагальний характер. Сфера застосування розшукового (слідчого, інквізиційного) процесу стала ширшою. Сторонами процесу були позивач і відповідач. Прокуратор – представник позивача в суді (з XVIII ст. – адвокат, повірений). Внаслідок судової реформи 1760-1763 рр. адвокати стали призначатися для захисту інтересів козаків і селян, а 1767 року адвокати були введені до складу гродських і земських судів. Судові рішення виконували самі суди чи місцеві уряди. Посада судового виконавця (возного) з'являється в Україні в XVIII ст.

У період Гетьманщини неодноразово робилися спроби кодифікації

українського права. Перша кодифікаційна комісія була створена 22 серпня 1728 р. за царським указом: «Решительные пункты гетьману Даниилу Апостолу». Вона підготувала 1743 року збірник «Права, за якими судиться малоросійський народ». До нього прикладалася інструкція кодифікаційної комісії, абетковий реєстр, а також «Степенний малоросійського військового звання порядок після гетьмана». Окрім цієї, в Україні були проведені також деякі інші кодифікації: «Суд і розправа в правах малоросійських» (1758 р.), «Книга Статут та інші права малоросійські» (1764 р.), «Екстракт малоросійських прав» (1767 р.).

Література:

Основна:

11. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. – 640 с.

7. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / [за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина]. – Київ : Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с. [Електронний ресурс]–Режим доступу: http://pravnyk.info/spb_idpu.htm; http://adhdportal.com/book_3121.html; <http://ukrknighta.org.ua/ukrknighta-text/books/ book-682.htm>.

http://kafedr.at.ua/board/istorija_derzhavi_i_prava/istorija_derzhavi_i_prava_ukrajini_u_2_kh_tomakh_tom_i_za_redakcieju_v_ja_tacija_a_j_rogozhina_v_d_goncharenka/4-1-0-54

8. **Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка.**— 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький.— К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 796 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravo.biz.ua/category/istoriya_deravy_i_prava_ukrajiny/

9. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. – 444 с.

10.

Допоміжна:

Грозівський І.М. Право Нової Січі (1734 – 1775 рр.): Навч. посібник. Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – 108 с.

Історія Української держави: Гетьманат ранньомодерної доби / Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. – К.: Арій, 2018. – 720 с.

Кресін О. В. Суспільний договір 1654 року в контексті української традиції конституціоналізму.[Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/zaice/Downloads/___1654.pdf

«Пакти і Конституції» Української козацької держави. – Львів: Світ, 2011. – 440 с.: факсиміле. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.academia.edu/10248326/_%D0%9F%D0%B0%D0%BA%D1%82%D1%8

B_%D0%B8_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%8B_

Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р.- К.:

Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 1997. – 550 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/item/0008967>
<http://history.org.ua/Lib.../966-02-0202-4/966-02-0202-4.pdf>

12. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. – 444 с.

6. Єрмолаєв В. Про форму правління та державний режим Гетьманщини часів Б. Хмельницького (до 365-річниці Національної революції 1648 р.) / В. Єрмолаєв // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / засн. Президія Акад. правових наук Укр. – 2012. – № 4. – С. 75-92.

7. Нюхіна П.О. Козацькі універсали як джерело українського права XVII-XVIII ст. / П.О. Нюхіна // Правова держава : щорічник наук. праць / редкол.: Ю.С.Шемшученко (гол. ред.) та ін., Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2010. – Вип. 21. – С.44-52.

8. **Смолій В., Степанков В.** Українська національна революція XVII ст. (1648 – 1676 pp.). – К, 2009. – 467 с. . [Електронний ресурс] – Режим доступу:\\ <http://histua.com/knigi/ukrainska-natsionalna-revoliutsiia>

9. **Український Гетьманат:** нариси історії національного державотворення XVII-XVIII ст. У 2 кн. – **Кн. 1** / В. Смолій (відп. ред.), Т. Чухліб (заст. відп. ред.) НАНУ. Інститут історії України. – К., 2018. – 610 с. **Кн. 2** / В. Смолій (відп. ред.), Т. Чухліб (заст. відп. ред.). – К.: Інститут історії України, 2018. – 580 с.. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

[file:///C:/Users/zaice/Downloads/0013665%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/zaice/Downloads/0013665%20(3).pdf)

[file:///C:/Users/zaice/Downloads/0013666%20\(6](file:///C:/Users/zaice/Downloads/0013666%20(6)

10. Худояр Л.В. Джерела права Запорозької Січі / Л.В. Худояр // Правова держава : щорічник наук. праць / редкол.: Ю.С.Шемшученко (гол. ред.) та ін., Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2015. – Вип. 26. – С. 35-43.

Тема № 4: Держава і права України Нового часу.

Семінарське заняття № 5: Право в українських землях у складі Російської імперії другої пол. XIX – поч. XX ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення щодо причин, передумов, змісту та значення буржуазних реформ, що об'єктивно сприяли скасуванню феодально-кріпосницьких відносин і ствердженню капіталістичного суспільно-економічного укладу, а також контрреформ 80-90-х рр. XIX ст., що спричинили суттєве коригування реформаторського курсу та посилення режиму політичної реакції самодержавства.

Кількість годин 2 год.

Навчальні питання:

1. Причини та передумови буржуазних реформ 60-70-х рр. XIX ст.
2. Правові засади селянської реформи 1861 р. в Україні.
3. Сутність і значення судової реформи 1864 р.
4. Правові засади земської реформи 1864 р. та міської реформи 1870 р.
5. Поліцейська, військова, фінансова та освітня реформи 60-70-х рр. XIX ст.
6. Правові засади контрреформ 80-90-х рр. XIX ст.

Ключові поняття: реформи і контрреформи, тимчасовозобов'язані селяни, мировий суд, судова палата, військовий округ, земство.

Теми рефератів контрольних, есе:

1. Еволюція правового статусу селянства у контексті реалізації реформи 1861 року.
2. Принцип позастановості в державному управлінні, місцевому самоврядуванні та системі судочинства Російської імперії у 60-70-х рр. XIX ст.
3. Юридична процедура набуття права власності на землю за селянською реформою 1861 року.
4. Соціальна стратифікація як наслідок селянської реформи 1861 року.
5. Суб'єкти поліцейської діяльності за реформами 60-70-х рр. XIX ст.
6. Інститут присяжних засідателів за судовою реформою 1864 року.
7. Інститут тимчасового генерал-губернатора за контрреформами 80-90-х рр. XIX ст.

Методичні рекомендації:

Відповідаючи на перше питання, необхідно з'ясувати причини та визначити передумови буржуазних перетворень у Російській імперії, що були реалізовані царатом протягом 60-70-х рр. XIX ст. У середині XIX століття більшість політичного істеблішменту та широкі кола громадськості дійшли висновку щодо неможливості збереження феодально-кріпосницьких відносин і нагальній необхідності створення розвиненої та узгодженої нормативно-правової бази для ствердження буржуазно-капіталістичних відносин. Характеризуючи специфіку соціально-політичної ситуації в українських землях напередодні буржуазних реформ, обов'язково слід зважити на процеси, що протікали в інших територіях Російської імперії.

Визначаючи правові засади реалізації в українських землях Російської імперії селянської реформи 1861 року, необхідно урахувати, що реформування аграрного сектору здійснювалося на основі законодавчих актів загальнонаціонального рівня, а також низки указів і постанов, призначених

виключно для українських губерній.

Особлива увага має бути приділена Положенню від 19 лютого 1961 р., яким скасовувалася кріпосна залежність селян, декларувалося їх наділення особистими і майновими правами, правом створення органів місцевого самоврядування, а також правами у сфері судочинства.

Цілісне розуміння селянської реформи 1861 року неможливе без чіткого усвідомлення сутності механізму обчислення викупної суми повного указанного подушного наділу.

Зважаючи на наявність у селянському середовищі спеціальних груп (дворових людей, державних селян, селян дрібнопомісних поміщиків, фабричних селян), необхідно здійснити глибокий сутнісний аналіз законодавчих актів, що визначали специфіку їх правового статусу. Так, варто акцентувати увагу на затяжний характер розробки законів про державних селян, які набули нового статусу лише відповідно до законів від 18 січня 1866 р. та 24 листопада 1866 р. Як наслідок, відмова від кріпосницько-поміщицької форми феодального ладу призвела до ствердження державного феодалізму. Дотримання диференційованого підходу при визначенні правосуб'єктності окремих груп селян зумовило збереження у пореформений період суттєвих відмінностей у їх правовому становищі.

Одним з наслідків аграрної реформи 1861 року була глибока стратифікація суспільства. Хоча еволюційний характер перетворень сприяв збереженню політичної влади та економічних привілеїв за дворянством, цей суспільний стан розколовся на землевласницьку буржуазію та дворян-напівкріпосників, які зберегли відрізок систему.

Судова реформа 1864 року належить до найліберальніших буржуазних реформ. Усвідомлення її правової природи неможливо без визначення сутності буржуазних принципів правосуддя (безстановості, змагальності, усності, гласності, незалежності, презумпції невинуватості) і аналізу правового статусу мирових суддів, присяжних і приватних повірених, присяжних засідателів. Попереднє розслідування поділялося на дізнання і попереднє розслідування, скасовувалася система формальних доказів що була замінена системою вільної оцінки за внутрішнім переконанням. Виокремлювалися стадії процесу (підготовчі до суду дії, судове слідство з дебатами сторін, винесення вироку).

Органи земського самоврядування в Україні було створено відповідно до Положення про губернські та повітові земські установи 1864 року. Аналізуючи сутність інституту земства, необхідно охарактеризувати специфіку виборчого процесу до губернських і повітових земських зборів, а також особливості правового статусу їх виконавчих органів, – губернських і повітових земських управ. Окремо доцільно зупинитися на системі державного контролю за діяльністю земських установ.

Зміст і напрями міської реформи було визначено Міським положення від 16 червня 1870 р. Аналізуючи специфіку реалізації міської реформи в Україні, необхідно визначити динаміку реформаторських потуг, акцентувати увагу на особливостях формування, структурі та компетенції органів міського самоврядування, - міських дум (розпорядчих органів) і міських управ (виконавчих

органів), а також висловитись щодо обґрунтованості тези про визначення «господарського самоврядування» як єдиної функції органів громадського управління міст.

Поліцейська, військова, фінансова та освітня реформи були зумовлені прагненням скоригувати існуючу систему державного управління в ключових сферах суспільних відносин. Визначаючи обґрунтованість та ефективність реформ, слід окреслити спектр накопичених проблем, на вирішення яких були спрямовані реформаторські потуги самодержавства, проаналізувати правову основу реформ та визначити їх наслідки.

Контрреформи 80-90-х рр. XIX ст. в Російській імперії були спричинені спробою уряду Олександра III запобігти революційним тенденціям. Цілісне розуміння глибини та розмаху політичної реакції неможливо без з'ясування сутності царського маніфесту від 29 квітня 1881 р., Положення про заходи з охорони державного порядку та громадського спокою від 14 серпня 1881 р., циркуляру міністра внутрішніх справ від 16 жовтня 1881 р., Положення про земських дільничних начальників від 12 червня 1889 р., положень від 1890 р. та 1892 р.

Література:

Основна:

13. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. – 640 с.

11. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / [за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина]. – Київ : Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с. [Електронний ресурс]–Режим доступу: http://pravnyk.info/spb_idpu.htm; http://adhdportal.com/book_3121.html; <http://ukrknighta.org.ua/ukrknighta-text/books/ book-682.htm>.
http://kafedr.at.ua/board/istorija_derzhavi_i_prava/istorija_derzhavi_i_prava_ukrajini_u_2_kh_tomakh_tom_i_za_redakcieju_v_ja_tacija_a_j_rogozhina_v_d_goncharenka/4-1-0-54

12. **Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка.**— 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький.— К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 796 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravo.biz.ua/category/istoriya_deravy_i_prava_ukrajiny/

13. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. – 444 с.

Допоміжна:

1. Кондратюк О.В. Державно-правовий статус українців у Російській імперії (XVIII-XIX ст.ст.) / О.В. Кондратюк // Науковий вісник Львівського

державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : зб. наук. праць / засн. Львів. держ. ун-т внутр. справ. – 2014. – № 2. – С. 3-13.

2. **Тертишник В.** Суд присяжних: суть, ідеї, історичний досвід та актуальні проблеми. – К., 2003. – 168 с

3. Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні: ХІХ - початок ХХ століття / В.С. Шандра – К. : НАН України. Інститут історії України, 2005. – 427 с.

Тема № 5: Держава і права України Новітнього часу.

Семінарське заняття № 6: Державне право України у період національно-демократичної революції (1917-1921 рр.)

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення щодо умов відродження української державності під час революційно-визвольних змагань у 1917-1920., а також етапів державно-правового будівництва.

Кількість годин 2 год.

Навчальні питання:

1. Українська Народна Республіка за часів Центральної Ради.
2. Українська Держава гетьмана П. Скоропадського.
3. Українська Народна Республіка доби Директорії.
4. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки. Державно-правове значення злуки УНР та ЗУНР.

Ключові поняття: універсал, національно-персональна автономія, гетьман, соборність.

Теми рефератів, контрольних, есе

:

1. Універсали Центральної Ради.
2. Генеза та еволюція органів державної влади УНР.
3. Охоронні формування УНР часів Центральної Ради.
4. Система судочинства в УНР.
5. Правовий статус гетьмана в Українській Державі.
6. Дипломатична діяльність ЗУНР.
7. Українська делегація на Паризькій мирній конференції.
8. Створення та діяльність Української Галицької Армії ЗУНР.

Методичні рекомендації:

Висвітлюючи перше питання, необхідно охарактеризувати унікальні конкретно-історичні умови генези Центральної Ради як загальнонаціональної громадсько-політичної інституції, що переслідувала за мету втілення невід'ємного права українського народу на самовизначення і відродження державності. Визначаючи унікальність історичного моменту, варто чітко окреслити увесь спектр політичних сил, що пропонували різні варіанти державно-правового

розвитку. Особливу увагу слід приділити періодизації діяльності Центральної Ради, що неможливо без з'ясування підстав для трансформації її політичного курсу, а також глибокого сутнісного аналізу проголошених в універсалах політико-декларативних положень, особливостей законотворчої діяльності і практичних заходів, спрямованих на розбудову нової держави. У цьому контексті доцільно прослідкувати еволюцію поглядів лідерів Центральної Ради від підтримки ідеї національно-територіальної автономії до проголошення «самостійної, ні від кого не залежної держави».

Цілісне уявлення щодо правової природи Української Народної Республіки часів Центральної Ради можливо сформулювати лише за умови виявлення специфіки організації державної влади. Зокрема, слід з'ясувати, чи існували правові підстави для визначення Центральної Ради як представницького органу (парламенту), чи притаманні Генеральному Секретаріату (Раді народних міністрів) класичні ознаки виконавчого органу (уряду), чи було вичерпно розмежовано компетенцію місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, чи були обґрунтованими зовнішньополітичні орієнтири української дипломатії, чи було чітко визначено правові засади військового будівництва та наскільки ефективними виявилися спрямовані на втілення військової доктрини заходи, чи було забезпечено розбудову збалансованої правоохоронної системи та системи судочинства. Особливого значення для розуміння спрямованості законотворчої діяльності Центральної Ради має ознайомлення з текстом Конституції УНР від 29 квітня 1918 р., а також виявлення обґрунтованості скасування права власності на землю та смертної кари, надання національно-персональної автономії національним меншинам тощо. Насамкінець варто висловити думку щодо наявності за часів існування Центральної Ради консолідуючої українське суспільство національної ідеї, відповідності очікуванням суспільства і збалансованості доктрини державно-правового розвитку та наявності ефективного державного механізму.

Розглядаючи друге питання, необхідно з'ясувати причини та передумови приходу до влади гетьмана П. Скоропадського. У цьому контексті доцільно подискутувати щодо наявності підстав для кваліфікації обставин проголошення гетьманату як перевороту. Особливу увагу необхідно приділити формально-правовому аналізу положень «Грамоти до всього українського народу» від 29 квітня 1918 р. та Закону «Про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 р., що дає можливість визначити форму державного правління. Характеризуючи систему органів державної влади, слід охарактеризувати їх структуру, повноваження і ступінь розмежування компетенції. Доцільно порівняти підходи Української гетьманської держави та Української Народної Республіки часів Центральної Ради щодо організації системи судочинства, зовнішньополітичної діяльності та військового будівництва. Показовою для ілюстрації специфіки державного будівництва за часів гетьманату є втілювана П. Скоропадським ідея територіально-державного патріотизму.

Висвітлюючи третє питання, необхідно охарактеризувати обставини краху Української гетьманської держави. Аналізуючи діяльність Директорії на початковій стадії розбудови «другої» Української Народної Республіки, слід

звернути увагу на співзвучність проголошених нею положень з ідеями Великої французької буржуазної революції, відсутність цілісної програми перетворень і стихійний характер розподілу обов'язків між членами Директорії. Особливе значення для розуміння правової природи Директорії має аналіз положень Декларації від 26 грудня 1918 р., де, зокрема, було закріплено «трудовий» принцип управління державою. Оскільки специфіка Директорії наглядно виявилася у скликанні Конгресу трудового народу, то варто здійснити компаративний аналіз засад його діяльності з традиціями організації діяльності Центральної Ради, яка свого часу також претендувала на статус парламенту (або ж передпарламенту). Особливою подією для розуміння еволюції Української Народної Республіки часів Директорії стала ухвала Радою народних міністрів УНР Декларації від 12 серпня 1919 р., що символізувала прагнення до втілення європейської моделі державного будівництва. Зважаючи на це, варто зосередитися на виявленні специфіки організації державної влади та територіального устрою упродовж серпня 1919 р. – листопада 1920 р. Аналізуючи законодавство часів Директорії, необхідно з'ясувати, яким чином усувалися колізії з попередніми та паралельними системами законодавства, а також виявити наявність підстав для кваліфікації законодавства «другої» УНР як «законодавства перехідного періоду».

При підготовці четвертого питання слід з'ясувати причини розпаду Австро-Угорської імперії, що об'єктивно сприяє кращому розумінню умов проголошення Західноукраїнської Народної Республіки. Характеризуючи державно-правову природу ЗУНР, необхідно виявити специфіку побудови системи центральних та місцевих органів влади, а також розкрити порядок формування системи судочинства. Особливу увагу доцільно приділити визначенню чинників, що вирішальним чином вплинули на формування Української Галицької Армії ЗУНР.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. – 640 с.
2. **Історія держави і права України.** Підручник. – У 2-х т. – Том 2. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 580 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravnyk.info/spb_idpu.htm
3. **Хрестоматія з історії держави і права України: Навч.** посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка.— 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький.— К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 796 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravo.biz.ua/category/istoriya_deravy_i_prava_ukrajiny/
4. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. – 444 с.

Додаткова:

5. Бойко І. Боротьба українського народу за державну незалежність у 1917-1921 рр. : уроки для сучасної України / І. Бойко // Право України : юрид. журн. / засн. Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, НУ "Юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого" та ін. – 2016. – № 1. – С. 182-191.

6. Іванова А.Ю. Правосвідомість як джерело права у перехідних державах (на прикладі української революції 1917-1921 рр.) / А.Ю. Іванова // Правова держава : щорічник наук. праць / редкол.: Ю.С.Шемшученко (гол. ред.) та ін., Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2015. – Вип. 26. – С. 52-60.

7. **Копиленко О.Л., Копиленко М.Л.** Держава і право України. 1917-1920: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1997. – 208 с. . [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lawbook.online/prava-derjavi-istoriya/derjava-pravo-ukrajini-19171920-navch-posibnik.html>

8. Красніцький А.В. Національна та радянська державність на західноукраїнських землях у роки української революції (1917-1921 рр.) в інтерпретаціях правознавців / А.В. Красніцький // Часопис Київського університету права : укр. наук.-теорет. часопис / Київ. ун-т права НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – 2012. – № 3. – С. 56-61.

9. Мацькевич М. Історико-правові аспекти проголошення акта злуки УНР та ЗУНР / М. Мацькевич // Юридична Україна : Щомісячний правовий часопис / співзасновники Київський регіональний центр Академії правових наук України, СП "Юрінком Інтер". – 2010. – № 12. – С.25-31.

Тема № 5: Держава і право України Новітнього часу.

Семінарське заняття № 7: Основні риси права української держави у 1922-30-х рр.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення щодо особливостей розвитку права України під час реалізації нової економічної політики та упродовж 30-х рр. ХХ ст., коли відбувалося становлення соціалістичної правової системи.

Кількість годин 2 год.

Навчальні питання:

1. Джерела права УСРР.
2. Конституційне (державне) право УСРР в 20-30 рр. ХХ ст.
3. Основні риси адміністративного, фінансового, кримінального права УСРР в 20-30 рр. ХХ ст.
4. Основні риси цивільного, земельного, кооперативного, трудового права УСРР в 20-30 рр. ХХ ст.
5. Основні риси процесуального права УСРР в 20-30 рр. ХХ ст.

Ключові поняття: держава диктатури пролетаріату, автономізація, союзна держава, покарання за аналогією.

Теми контрольних, рефератів, есе:

1. Конституційно-правове регулювання правовідносин УСРР та СРСР.
2. Правові засади українізації.
3. Правовий статус Криму у 20-х рр. XX ст.
4. Принцип матеріальної зацікавленості в цивільному праві УСРР.
5. Злочини та покарання за Кримінальними кодексами УСРР 1922 р. та 1927 р.
6. Характерні риси виправно-трудового права УСРР.
7. Органи влади і управління за Конституцією УСРР 1937 р.
8. Деформації в цивільному праві УСРР у 30-х рр. XX ст.
9. Становлення колгоспно-кооперативного права УСРР у 30-х рр. XX ст.

Методичні рекомендації:

Право УСРР періоду нової економічної політики та упродовж 30-х рр. XX ст. еволюціонувало у руслі радянської класової правової доктрини, що ґрунтувалася на принципі революційної законності. Такий підхід об'єктивно зумовив необхідність першої кодифікації права УСРР. Аналізуючи специфіку нового законодавства України, слід співвіднести його з аналогічним законодавством СРСР та РСФРР, що дає можливість з'ясувати рівень автентичності тогочасної української правової системи.

Визначаючи особливості конституційного (державного) права УСРР, слід послідовно проаналізувати тексти конституційних актів УСРР від 1925 р, 1929 р. та 1937 р. з метою визначення основоположних тенденцій у конституційно-правовому регулюванні. У цьому контексті варто акцентувати увагу на спробі політичного керівництва Радянського Союзу завуалювати тенденцію уніфікації законодавства та централізації державного управління передбачивши, з одного боку, безумовне дотримання принципу відповідності конституційних актів УСРР положенням Конституції СРСР, а з іншого боку, можливість опротестування неконституційних актів союзних наркоматів (наприклад, з посиланням на ст. 42, 59 Конституції СРСР від 1924 р.).

При виокремленні характерних рис адміністративного, фінансового, кримінального права УСРР у 20-30-і рр. XX ст. необхідно звернути увагу на специфіці правове регулювання адміністративних відносин, становленні та розвитку фінансового права, а також злочинах і покараннях за Кримінальними кодексами УСРР (з акцентуацією на перманентному посиленні обвинувальної спрямованості кримінального законодавства у 30-х роках).

Визначаючи основні риси цивільного, земельного, кооперативного та трудового права УСРР, слід зосередитися на визначенні форм власності, майнових прав та принципу матеріальної зацікавленості, а також характеристиці договірних відносин, спадкового права, правового забезпечення трудового землекористування, суб'єктів трудового права, тривалості робочого часу тощо.

При розгляді п'ятого питання слід виокремити основні риси процесуального права УСРР, що охоплювало кримінально-процесуальне право, цивільно-процесуальне право і виправно-трудове право (з акцентуацією на специфіці виправно-трудового законодавства). У контексті розгляду цього питання необхідно торкнутися проблеми незаконних і позасудових репресій,

проілюструвавши поширення цієї тенденції в Україні на прикладі найгучніших політичних процесів (Шахтинська справа, справа Промпартії, справи СБУ, Українського національного центру тощо).

Література:

Основна:

10. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. – 640 с.

11. **Історія держави і права України.** Підручник. – У 2-х т. – Том 2. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 580 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravnyk.info/spb_idpu.htm

12. **Хрестоматія з історії держави і права України: Навч.** посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка.— 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький.— К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 796 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravo.biz.ua/category/istoriya_deravy_i_prava_ukrajiny/

13. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. – 444 с.

Допоміжна:

Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941). К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. – 220 с.

1. Скоморовський В.Б. Правові основи військово-політичного договору радянських республік 1919р. / В.Б. Скоморовський // Держава і право : зб. наук. праць. Юрид. і політ. науки / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2012. – № 57. – С. 95-100.

2. **Усенко І.Б.** Україна в роки непу: доля курсу на революційну законність. – Харків: Ун-т вн. справ, 1995. -74 с.

3. **Чехович В.А.** Проблеми національно-державного будівництва України в роки непу. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1995. 56 с.

Тема № 5: Держава і право України Новітнього часу.

Семінарське заняття № 8: Основні риси права України періоду Другої світової війни.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення щодо особливостей розвитку держави та права України під час Другої світової війни (1939 – 1945 рр.).

Кількість годин 2 год.

Навчальні питання:

1. Перебудова державного механізму на початку війни.

2. Спроби відновлення української національної державності.
3. Окупаційний режим та органи управління на окупованій території України.
4. Відновлення радянської влади на території України.
5. Зміни в праві УРСР в умовах воєнного стану.

Ключові поняття: воєнний стан, мобілізація, позасудові репресії, генерал-губернаторство, облога.

Теми контрольних, рефератів, есе:

1. Введення воєнного стану та стану облоги на території УРСР.
2. Партизанський та підпільний рухи на території України.
3. Устрій та діяльність каральних органів України під час Великої Вітчизняної війни.
4. Перебудова правової системи Української РСР в умовах воєнного стану.
5. Правові засади реалізації заходів адміністративного порядку під час Великої Вітчизняної війни.

Методичні рекомендації:

Розглядаючи перше питання, слід усвідомлювати, що Друга світова війна спричинила докорінну перебудову державного механізму. Це було зумовлено прагненням мобілізувати зусилля на виконання низки невідкладних завдань, а саме: переведення господарства на воєнні рейки; зміцнення обороноздатності; організації евакуації населення та стратегічних підприємств; розгортання партизанського та підпільного руху на тимчасово окупованих територіях тощо. Тому при підготовці відповіді з першого питання необхідно дати формально-правову характеристику запроваджуваних режимів воєнного стану та стану облоги, визначити правовий статус створених на загальнонаціональному та регіональному рівнях воєнно-політичних органів з надзвичайними повноваженнями, проілюструвати появу та ствердження тенденцій зростання ролі виконавчо-розпорядчих органів, домінування військово-організаційної (мобілізаційної) роботи в діяльності державного апарату, централізації керівництва суб'єктами правоохоронної діяльності, появи репресивних судових інститутів на кшталт військових трибуналів тощо.

При відповіді на друге питання слід порівняти політичні програми різних частин організованої української еміграції. Особливу увагу варто приділити визначенню пропонованих лідерами ОУН шляхів відновлення незалежної та суверенної Української держави, а також проаналізувати вжиті практичні заходи, зокрема, проголошення у Львові Акту про відновлення Української держави від 30 червня 1941 р. та створення Української національної ради. Зважаючи на безрезультатність докладених лідерами ОУН зусиль, слід визначити причини краху планів з відновлення української національної державності.

При розгляді третього питання необхідно дати характеристику нацистського окупаційного режиму, встановленого у контексті реалізації доктрини «тотальної війни», визначити специфіку побудови та функціонування системи судочинства.

Визволення території України від окупантів зумовило вдосконалення

державного апарату УРСР. Ілюструючи цю тенденцію, варто приділити увагу підвищенню ролі уряду УРСР у відбудові народного господарства, утворенню Народного Комісаріату закордонних справ УРСР та Наркомату оборони УРСР, відновленню мережі місцевих рад депутатів трудящих тощо.

Опрацьовуючи п'яте питання, слід зважати на те, що було забезпечено адаптацію цивільного, сімейного, трудового, адміністративного, кримінального та кримінально-процесуального права УРСР до умов воєнного стану, а саме: створено низку надзвичайних органів влади та управління; перерозподілено фонди у зв'язку з евакуацією та реевакуацією, розширено права господарчих наркоматів; запроваджено планування на квартал; ініційовано переукладання раніше укладених договорів; спрощено порядок підтвердження заповітів та збільшено терміни прийняття спадщини, скасовано податок на спадщину, розширено коло спадкоємців, встановлено чергу спадкоємців; оновлено законодавство про патронат, опіку та всиновлення; передбачено визнання юридичних наслідків лише у випадку зареєстрованого шлюбу та допуск розлучення лише на підставі рішення суду; запроваджено трудову мобілізацію і трудову повинність; переглянуто законодавство про умови та охорону праці; посилено відповідальність за окремими складами злочинів тощо. Варто пам'ятати, що на окупованих територіях постійно зберігалася чинність норм радянського права.

Література:

Основна:

14. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. – 640 с.

15. **Історія держави і права України.** Підручник. – У 2-х т. – Том 2. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 580 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravnyk.info/spb_idpu.htm

16. **Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів /** За ред. В. Д. Гончаренка.— 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький.— К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 796 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravo.biz.ua/category/istoriya_deravy_i_prava_ukrajiny/

17. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. – 444 с.

Допоміжна:

Нюрнберзький процес: Сборник материалов. В 8 т. — М.: Юридическая литература, 1987-1999. — Т. 1. 1987.— 688 с.; Т. 2. 1988.— 672 с.; Т. 3. 1989.— 656 с.; Т. 4. 1990.— 672 с.; Т. 5. 1991.— 672 с.; Т. 6. 1996.— 528 с.; Т. 7. — М. 1997.— 736 с.; Т. 8. 1999.— 792 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/docs/da/np8/index.html>

1. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: фахові висновки робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення

діяльності ОУН – УПА / НАН України; Інститут історії України. – К. : Наук. думка, 2005. – 53 с.

2. **Тищик Б.Й.** Становлення української державності на західноукраїнських землях напередодні і в роки другої світової війни (1937-1945 рр.) – Львів, 2006

3. **Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття.** Історичні нариси. У двох книгах. – К.:НВП «Видавництво» Наукова думка, НАН України», 2011.

Тема № 5: Держава і право України Новітнього часу.

Семінарське заняття № 9: Державне будівництво і розвиток права України у роки незалежності.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення щодо розвитку держави та права незалежної України

Кількість годин 2 год.

Навчальні питання:

1. Проголошення і розбудова незалежної держави Україна.
2. Конституція України.
3. Проведення реформ та зміни у державно-правовій системі України в сучасний період.

Ключові поняття: державний суверенітет, демократизація політичної системи, правонаступництво, парламентаризм, судова реформа.

Теми контрольних, рефератів, есе:

1. Зміни у державно-правовій системі України в сучасний період.
2. Становлення національної правоохоронної системи України (1991-2017 рр.).

Методичні рекомендації:

Необхідно розкрити зміст та історичне значення Акту проголошення незалежності України і результатів Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., а також законів України "Про правонаступництво України" від 12 вересня 1991 р., "Про громадянство" від 8 жовтня 1991 р., інших основоположних нормативно-правових актів періоду становлення незалежності України. Проаналізуйте процес становлення президентської влади. Розкрийте зміни у статусі та повноваженнях Президента України. З'ясуйте, які кроки були зроблені на шляху реформування виконавчих структур та які ускладнення супроводжували процес створення місцевих органів державної виконавчої влади. Розкрийте основні етапи цього процесу.

Опрацьовуючи друге питання теми, розкрийте структуру та зміст Конституції України. Покажіть історичне значення Основного Закону України.

При розгляді третього питання, необхідно розкрити зміст та показати наслідки реформ в Україні, а також охарактеризувати зміни у державно-правовій системі

України в сучасний період.

Література:

Основна:

Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. – 640 с.

4. **Історія держави і права України.** Підручник. – У 2-х т. – Том 2. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 580 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravnyk.info/spb_idpu.htm

5. **Хрестоматія з історії держави і права України: Навч.** посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка.— 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький.— К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 796 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravo.biz.ua/category/istoriya_deravy_i_prava_ukrajiny/

6. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. – 444 с.

Допоміжна:

1. Андрусишин Б. Юридичні та фактичні підстави незалежності Української держави / Б. Андрусишин // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / засн. Президія Акад. правових наук Укр. – 2012. – № 4. – С. 114-122.

2. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / В.Д. Гончаренко, В.М. Єрмолаєв, В.О. Рум'янцев та ін. – Х. : Право, 2008. – Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. – 728 с.

3. **Скоморовський В. Б.** Історико-правова характеристика створення і ліквідації СРСР: монографія; Івано-Франківський ун-т права ім Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 410 с.

4. **Політико-правові засади миротворчої операції в Донбасі:** світовий досвід для України (Political and Legal Grounds for the Peace-keeping Operation in Donbas / Ed. by Oleksiy Kresin) / Кресін О.В. (кер. авт. кол., наук. ред.), Проценко І.М., Савчук К.О., Стойко О.М. Київ, 2018.- 243 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://www.academia.edu/38291476/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%B8_%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%B2_%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D1%81%D1%96_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_Political_and_Legal_Grounds_for_the_Peace-

keeping_Operation_in_Donbas_Ed._by_Oleksiy_Kresin_%D0%9A%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%BD_%D0%9E.%D0%92._%D0%BA%D0%B5%D1%80._%D0%B0%D0%B2%D1%82._%D0%BA%D0%BE%D0%BB._%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA._%D1%80%D0%B5%D0%B4._%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%86.%D0%9C._%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%9A.%D0%9E._%D0%A1%D1%82%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D0%BE_%D0%9E.%D0%9C._%D0%9A%D0%B8%D1%97%D0%B2_2018?fbclid=IwAR373z1y4gzQP2T5Nag9561eI2YV6SUWWXV6q6QFqTDLc9qNdV_VdSdq0PQ

5.

3. Рекомендована література, інформаційні ресурси в Інтернеті

Рекомендована література

Основна:

14. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. – 640 с.

15. Історія держави і права України : підручник / В.Д. Гончаренко, В.М. Єрмолаєв, В.О. Рум'янцев та ін. – Х. : Право, 2013. – 704 с.

16. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / [за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина]. – Київ : Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с. [Електронний ресурс]–Режим доступу: http://pravnyk.info/spb_idpu.htm; http://adhdportal.com/book_3121.html; <http://ukrknighta.org.ua/ukrknighta-text/books/book-682.htm>.

http://kafedr.at.ua/board/istorija_derzhavi_i_prava/istorija_derzhavi_i_prava_ukrajini_u_2_kh_tomakh_tom_i_za_redakcieju_v_ja_tacija_a_j_rogozhina_v_d_goncharenka/4-1-0-54 Том 2. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 580 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravnyk.info/spb_idpu.htm

17. **Хрестоматія з історії держави і права України: Навч.** посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка.— 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький.— К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 796 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravo.biz.ua/category/istoriya_deravy_i_prava_ukrajiny/

18. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум: навчальний посібник / О. А. Гавриленко, І. А. Логвиненко, Л. В. Новікова. – Х.: ХНУ ім. Каразіна, 2015. – 348 с.

19. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. – 444 с.

20. **Історія держави і права України.** [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://adhdportal.com/book_3122.html

21. **Історія права**[Електронний ресурс] – Режим доступу <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B>

E%D1%80%D1%96%D1%8F:%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0

Допоміжна. (Довідкові видання):

Енциклопедія історії України: У 10 т. – К.: Наук. думка, Т.1 – 10: 2005 – 2013.; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?encyclophhttp://www.history.org.ua/?encycloph>

Юридична енциклопедія: В 6 т. – К.: «Укр. енцикл.», Т. 1 – 6: 1998 – 2004.;[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://leksika.com.ua/legal/;http://;http://cyclop.com.ua/content/view/330/43/>

Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Х. : Право, 2016. Т. 1 : **Історія держави і права України** / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 848 с. : іл. .;[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/235/1-22.pdf>

Атлас історії української державності: Українські землі від найдавніших часів до сьогодення. – Львів: НВФ «Карти і Атласи», 2013. – 128 с.

Національний атлас України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/atlas/>

Додаткова:

1. **Антологія української юридичної думки.** В 10 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. — К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2002-2004.

1. Андрусишин Б. Юридичні та фактичні підстави незалежності Української держави / Б. Андрусишин // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / засн. Президія Акад. правових наук Укр. – 2012. – № 4. – С. 114-122.

1. Бойко І. Боротьба українського народу за державну незалежність у 1917-1921 рр. : уроки для сучасної України / І. Бойко // Право України : юрид. журн. / засн. Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, НУ "Юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого" та ін. – 2016. – № 1. – С. 182-191.

1. Бондарук Т.І. Історико-правові есе / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Відпов. ред. І. Б. Усенко. К.: ФОП Грінь Д. С., 2017. 248 с.

1. Буша Н.Д. До питання участі народу в управлінні державними справами в Київській Русі, Литовсько-Руській державі та Речі Посполитій / Н.Д. Буша // Держава і право : зб. наук. праць. Юрид. і політ. науки / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2010. – № 4 (№ 50). – С. 108-113.

1. **Ващук Д.П.** - Формування правової культури Великого князівства Литовського у другій половині XV – першій третині XVI ст.//Український історичний журнал. – 2014. – №1- С.59-72. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/journal/2014/1/5.pdf>

1. **Ващук Д.П.** Становлення та розвиток правової системи Великого князівства Литовського у другій половині XV – першій третині XVI ст.: на прикладі Київщини й Волині //Український історичний журнал. – 2015. – №2-С.99-112. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?libid=10173>

1.Винник Н.М. Історико-правові аспекти становлення української державності в Закарпатті (1918-1939 рр.) / Н.М. Винник // Південноукраїнський правничий часопис. – 2011. – № 1. – С. 237-240.

1.Гавриленко О.А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н. е. - перша половина VI ст. н. е.) : монографія / О.А. Гавриленко. – Харків : Парус, 2006.– 352 с.

1. **Гавриленко О.А.** Історія держави і права України: стародавня доба: навчальний посібник. – Харків: ХНУВС, 2011. – 64 с. [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/604659/>

1. Гай-Нижник П. IV Універсал Української Центральної Ради – проголошення незалежності УНР [Електронний ресурс] / П. Гай-Нижник. // Особистий сайт – Режим доступу:http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/video_iv_universal..php

1. Гай-Нижник П. Акт злуки УНР та ЗУНР: втілення і крах ідеалу Соборної України [Електронний ресурс] / П. Гай-Нижник. // Особистий сайт – Режим доступу:<http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/172doc.php>

1. **Грозовський І.М.** Право Нової Січі (1734 – 1775 рр.): Навч. посібник. Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – 108 с.

1. **Гуржій О.І.** Політико-адміністративне й територіальне реформування Гетьманщини у XVIII ст.: причини, перебіг, наслідки. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. – 80 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7596-6/978-966-02-7596-6.pdf>

1. **Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр.** – Т. 1: (1648–1649 рр.) / Упорядн. о. Ю. Мицик; Редколегія: В. А. Брехуненко, Д. В. Бурім, О. О. Маврін, П. С. Сохань, Г. К. Швидько. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Канадський інститут українських студій (Едмонтон). – К., 2012. – 680 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2013/07/>; <http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2013/07/%D0%94%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B0-%D0%92%D0%B8%D0%B7%D0%B2-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8-1-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8-1.pdf> – Т. 2: (1650–1651 рр.) / Упорядн. о. Ю. Мицик. – К., 2013. – 704 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Mytsyk_Yurii/Dzherela_z_istorii_Natsionalno-vyzvolnoi_viiny_ukrainskoho_narodu_16481658_rr_T_2_16501651.; <http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/%D0%94%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B0-%D0%A2.-2-1650%E2%80%931651.pdf>

Т. 3: (1651–1654 pp.) : Упорядн. о. Ю. Мицик. – К., 2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mirknig.com/knigi/history/1181755060-dzherela-z-storyi-naconalno-vizvolnoyi-vyni-ukrayinskogo-narodu-16481658-rr-t-3-16511654-rr.html>; http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/%D0%94%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B0_%D0%A2.3-1651%E2%80%93931654.pdf

Т. 4: 1655–1658 pp. / Упорядн. о. Ю. Мицик; К., 2015. – 540 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?libid=10375>; http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/%D0%94%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B0_%D0%9C%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BA_%D1%82%D0%BE%D0%BC-4.pdf

16 Єфіменко Г. Статус УСРР та її взаємовідносини з РСФРР: довгий 1920 рік. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – 367 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://histans.com/LiberUA/978-966-02-6396-3/978-966-02-6396-3.pdf>

1. Міністерства юстиції України : офіц. вид. / засн. М-во юстиції України. – 2013. – № 11. – С. 115-121.

1. Іванова А.Ю. Правосвідомість як джерело права у перехідних державах (на прикладі української революції 1917-1921 pp.) / А.Ю. Іванова // Правова держава : щорічник наук. праць / редкол.: Ю.С.Шемшученко (гол. ред.) та ін., Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2015. – Вип. 26. – С. 52-60.

1. Кобилецький М. Магдебургське право як джерело кодифікації українського права (XVIII - початок XIX ст.) / М. Кобилецький // Вроцлавсько-львівський юридичний збірник. – 2011. – № 2. – С. 252-287.

1. Ковальова С.Г. Суб'єкти правовідносин у литовсько-руському праві XIV-XV ст. / С.Г. Ковальова // Правова держава : щорічник наук. праць / редкол.: Ю.С.Шемшученко (гол. ред.) та ін., Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2011. – Вип. 22. – С. 114-119.

1. Кондратюк О.В. Державно-правовий статус українців у Російській імперії (XVIII-XIX ст.ст.) / О.В. Кондратюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : зб. наук. праць / засн. Львів. держ. ун-т внутр. справ. – 2014. – № 2. – С. 3-13.

1. Красніцький А.В. Національна та радянська державність на західноукраїнських землях у роки української революції (1917-1921 pp.) в інтерпретаціях правознавців / А.В. Красніцький // Часопис Київського університету права : укр. наук.-теорет. часопис / Київ. ун-т права НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – 2012. – № 3. – С. 56-61.

1. **Кресін О. В.** Суспільний договір 1654 року в контексті української традиції конституціоналізму. [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/zaice/Downloads/_1654.pdf

1. **Кулеша Вітольд.** Кримінальна відповідальність суддів та прокурорів за злочини проти правосуддя за Нюрнберзькими законами. Німецьким, австрійським та польським законодавством. (Переклад з польської). – Видавництво Лодзинського університету, 2013. – 520 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://nsj.gov.ua/files/1472627550Crimen_%D0%92%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B4%20%D0%9A%D1%83%D0%BB%D0%B5%D1%88%D0%B0.pdf

1. Кульчицький П. Законодавство Західно-Української Народної Республіки: проблеми дослідження / П. Кульчицький // Вісник Львівського університету. Серія юридична : зб. наук. праць / засн. Львів.нац. ун-т ім. І. Франка. Юридичний ф-т. – 2012. – Вип. 56. – С. 111-116.

1. Логвиненко І.А. Гетьманат в Українській державі: сутність та особливості / І.А. Логвиненко // Право і безпека : Наук. журн. : засн. Хар. нац. ун-т внутр. справ. – 2010. – № 5(37). – С.42-44

1. Логвиненко І.А. Конституція Української Народної Республіки : історія прийняття, оцінки в історіографії, значення / І.А. Логвиненко // Суверенність, незалежність, конституційність : становлення та розвиток української держави : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 29 червня 2011 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2011.

1. Луцький М. Правовий аспект Акта злуки УНР та ЗУНР [Електронний ресурс] / Луцький М. // Науково-інформаційний вісник «Право». – 2014. – № 9. – Режим доступу:<http://iful.at.ua/NIV-9-2014/6.pdf><http://iful.at.ua/NIV-9-2014/6.pdf>

1. Матвєєва Т.О. Законодавство Гетьманщини у 18 ст. / Т.О. Матвєєва // Форум права : електрон. наук. фахове вид. / ХНУВС. – 2016. – № 2. – С. 114-123.

1. Мельник І. Дві листопадові революції у Львові – 1848 і 1918 [Електронний ресурс] / І. Мельник // Режим доступу:<http://zbruc.eu/node/14875>

1. Мироненко О.М. Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради / О.М. Мироненко. – К. : 1995. – 328 с.

1. Нариси історії української революції 1917-1921 років.: у 2 кн. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К.: Наукова думка, 2011. – Кн. 1 [Електронний ресурс] / [В.Ф. Верстюк (кер.) та ін.]. – 2011. – 390 с.

Режим доступу:http://chtyvo.org.ua/authors/Smolii_Valerii/Narysy_istorii_ukrainskoi_revoliutsii_1917-1921_rokiv_Knyha_1/

1. Нариси історії української революції 1917-1921 років.: у 2 кн. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К.: Наукова думка, 2012. – Кн. 2 [Електронний ресурс] / – 2012. – 464 с. Режим доступу:http://shron.chtyvo.org.ua/Verstiuk_Vladyslav/Narysy_istorii_ukrainskoi

1. Ніколаєнко Т.Б. Звичаєве право скіфської держави / Т.Б. Ніколаєнко // Бюлетень Міністерства юстиції України : офіц. вид. / засн. М-во юстиції України. – 2014. – № 8. – С. 51-56.

1. «Пакти і Конституції» Української козацької держави. – Львів: Світ, 2011. – 440 с.: факсиміле. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.academia.edu/10248326/_%D0%9F%D0%B0%D0%BA%D1%82%D1%8B%D0%B8_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0

%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B5 %D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%8B

1. "Договори і постанови прав та вольностей військових між ясновельможним його милістю паном Филипом Орликом, новообраним Гетьманом Війська Запорозького, і між генеральними особами, полковниками, і тим же Військом Запорозьким на спільній з обох боків раді затверджені та при вільній елекції формальною присягою від того ж ясновельможного Гетьмана підтверджені року від Різдва Христового 1710 місяця квітня дня 5": Факсиміле україномовного оригіналу [Електронний ресурс] / Державний комітет архівів України; Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Електрон. Текст. Дані. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Publicat/Konst_Orlyk.php © Центральний державний історичний архів України, м. Київ, 2010

1. **Нюрнберзький процес:** Сборник материалов. В 8 т. — М.: Юридическая литература, 1987-1999. — Т. 1. 1987.— 688 с.; Т. 2. 1988.— 672 с.; Т. 3. 1989.— 656 с.; Т. 4. 1990.— 672 с.; Т. 5. 1991.— 672 с.; Т. 6. 1996.— 528 с.; Т. 7. — М. 1997.— 736 с.; Т. 8. 1999.— 792 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/docs/da/np8/index.html>

1.Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / В.Д. Гончаренко, В.М. Єрмолаєв, В.О. Рум'янцев та ін. – Х. : Право, 2008. – Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. – 728 с.

1.Пріцак Л.Д. Основні міжнародні договори Богдана Хмельницького 1648-1657 рр. / Л.Д. Пріцак. – Х. : Акта, 2003. – 493 с.

1.Ромінський Є.В. Категорія рівність у праві та судочинстві Давньої Русі Княжої доби / Є.В. Ромінський // Альманах права. – 2013. – №4. – С. 271-274.

1.Скоморовський В.Б. Правові основи військово-політичного договору радянських республік 1919р. / В.Б. Скоморовський // Держава і право : зб. наук. праць. Юрид. і політ. науки / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2012. – № 57. – С. 95-100.

1.Смолій В., Степанков В. Українська національна революція ХУІІ ст. (1648 – 1676 рр.). – К, 2009. – 467 с. . [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://histua.com/knigi/ukrainska-natsionalna-revoliutsiia>

1. **Статути Великого князівства Литовського:** У 3-х томах.

Том 1 Статут Великого князівства Литовського 1529 року. – Одеса: Юридична література, 2002. – 464 с.; **Том II** Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – Одеса: Юридична література, 2003. – 560 с.; **Том III** Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. – Кн. 1 – Одеса: Юридична література, 2004. – 672 с.; **Том III** Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. – Кн. 2 – Одеса: Юридична література, 2004. – 568 с.

1.Толочко О.П. Краткая редакция Правды Руской: происхождение тек- ста. - К.: Інститут історії України НАН України, 2009. -136 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://history.org.ua/JournALL/ruthenica/ruthenica_2009_suppl2/ruthenica_2009_suppl2.pdf

1. Турута О.В. Становлення і розвиток ідеї прав і свобод людини в Україні / О.В. Турута, Н.А. Дубина // Право і суспільство. – 2015. – № 4 ч. 2 – С. 21-27

1. **Український Гетьманат**: нариси історії національного державотворення XVII-XVIII ст. У 2 кн. – **Кн. 1** / В. Смолій (відп. ред.), Т. Чухліб (заст. відп. ред.) НАНУ. Інститут історії України. – К.: 2018. – 610 с. **Кн. 2** / В. Смолій (відп. ред.), Т. Чухліб (заст. відп. ред.). – К.: Інститут історії України, 2018. – 580 с.. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

[file:///C:/Users/zaice/Downloads/0013665%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/zaice/Downloads/0013665%20(3).pdf)

[file:///C:/Users/zaice/Downloads/0013666%20\(6\).pdf](file:///C:/Users/zaice/Downloads/0013666%20(6).pdf)

1. Худояр Л.В. Джерела права Запорозької Січі / Л.В. Худояр // Правова держава : щорічник наук. праць / редкол.: Ю.С.Шемшученко (гол. ред.) та ін., Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2015. – Вип. 26. – С. 35-43.

1. **Шандра Валентина** Міщанські органи станового самоврядування в Україні (кінець XVIII — початок XX ст.). — К.: Інститут історії України НАН України, 2016. — 345 с. . [Електронний ресурс] – Режим доступу:

[file:///C:/Users/zaice/Desktop/0012865%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/zaice/Desktop/0012865%20(1).pdf)

1. Чоп Г. П'ять спроб України оголосити незалежність: від Центральної Ради до ОУН [Електронний ресурс] / Г. Чоп. // IPress.ua. – Режим доступу: http://ipress.ua/articles/pyat_sprob_ukrainy_progolosyty_nezalezhnist_vid_tsentralnoi_rady_do_oun_26149.html

48 **Яковлів А.** Українсько-московські договори в ХУІІ-ХУІІІ віках. //Укр. іст. журн. 1993, №№ 4,-6,7-8,9,11-12; 1994 №№ 1,2-3,4,6; 1995, №№ 2,6. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?litera&askAbout=journal>; <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/10561/file.pdf>

10.2. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. http://www.twirpx.com/files/law/igp_sng/ukraine/

2. <http://www.ukrhyst.at.ua/publ/35>.

3. <http://historians.in.ua/>

4. Засоби оцінювання здобувачів вищої освіти

Контрольні питання до екзамену

1. Предмет, метод і завдання курсу історії держави і права України.
2. Періодизація історії держави і права України.
3. Переддержавні форми цивілізації на території сучасної України.
4. Формування та розвиток античних державно-правових утворень у Північному Причорномор'ї наприкінці VII ст. до н.е. – у п. пол. VI ст. н.е. (загальна характеристика).

5. Правовий статус населення в античних державах Північного Причорномор'я.

6. Форми державного правління та органи влади й управління античних держав Північного Причорномор'я.

7. Основні риси права в античних державах Північного Причорномор'я.

8. Скіфські ранньодержавні утворення (виникнення, органи влади та управління, правові звичаї).

9. Причини та передумови виникнення державності у східних слов'ян. Теорії про походження державності у східних слов'ян.

10. Суспільно-державний лад Київської Русі.

11. Джерела права Київської Русі.

12. Руська правда: походження, списки, редакції.

13. Основні риси права власності та зобов'язального права за Руською Правдою.

14. Шлюбно-сімейне право Київської Русі.

15. Основні риси кримінального права за Руською Правдою.

16. Суд та процес у Київській Русі.

17. Суспільно-державний лад князівств Русі у період феодальної роздробленості.

18. Особливості суспільно-державного ладу Галицько-Волинського князівства.

19. Джерела, пам'ятки права, основні риси права Галицько-Волинського князівства.

20. Суспільно-державний лад, право українських земель у складі Великого князівства Литовського.

21. Суспільно-державний лад, право українських земель у складі Польського королівства, Речі Посполитої.

22. Джерела та основні риси права в Україні у XIV – до сер. XVII ст.

23. Державні унії Польщі та Литви. Їх наслідки для України.

24. Військово-адміністративна організація Запорізької Січі.

25. Право Запорізького козацтва. Реєстрове козацьке військо.

26. Формування першої національної незалежної держави України в середині XVII ст.

27. Державне право України періоду формування національної козацької держави сер. XVII ст.

28. Міжнародно-правовий статус України у середині XVII ст.

29. Переяславська Рада та Березневі статті 1654 р. : історико-правові погляди на зміст і значення цього договору.

30. Державно-правовий стан українських земель в складі іноземних держав в другій половині XVII ст.

31. Гетьманські статті – юридичне оформлення правовідносин України з Московією у другій половині XVII ст.

32. Конституція Пилипа Орлика 1710 р.

33. Наступ російського абсолютизму на українську державність, ліквідація автономії у XVIII ст.

34. Джерела і пам'ятки права в Україні у XVIII – на початку XIX ст. Спроби кодифікації.
35. Основні риси права в Україні у XVIII – на початку XIX ст.
36. Джерела права в українських губерніях Російської імперії у др. пол. XIX ст.
37. Джерела та основні риси права Кримського Ханства (сер. XV – сер. XVIII ст.).
38. Суспільно-політичний лад і право на Правобережжі та західноукраїнських землях у XVIII ст. Включення правобережних та південних українських земель до складу Росії.
39. Суспільно-політичний лад та право західноукраїнських земель в складі Австрійської імперії (друга половина XVIII – першій половині XIX ст.).
40. Загальна характеристика буржуазно-демократичних реформ 60-70-х рр. XIX ст. на українських землях у складі Російської імперії.
41. Селянська реформа 1861 р. в Україні.
42. Фабричне законодавство в Україні у другій половині XIX ст.
43. Земська 1864 р. і міська 1870 р. реформи в Україні.
44. Військова реформа 1874 р.
45. Поліцейська реформа другої половини XIX ст.
46. Судова реформа 1864 р. в Україні.
47. Загальна характеристика контрреформ 80-90 рр. XIX ст. на українських землях у складі Російської імперії.
48. Джерела та пам'ятки права, що діяли в українських землях в складі Російської імперії у другій половині XIX ст.
49. Основні риси права в українських землях в складі Російської імперії у другій половині XIX ст.
50. Революційні події 1848-1849 рр. в Австрійській імперії, їх вплив на державно-правове життя в Західній Україні.
51. Суспільно-політичний лад і право на західноукраїнських землях в складі Австро-Угорської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст.
52. Державно-правова думка в Україні у другій половині XIX ст.
53. Зміни в суспільно-політичному ладі України в ході революції 1905-1907 рр.
54. Столипінські реформи. Їх особливості в Україні.
55. Основні риси державного (конституційного) права Російської імперії на поч. XX ст.
56. Державна Дума в Росії. Виборча система.
57. Діяльність депутатів від українських земель в державній Думі.
58. Джерела, пам'ятки права та основні риси права, яке діяло на українських землях на початку XX ст. в складі Російської імперії.
59. Зміни у воєнно-політичному режимі українських земель в складі Російської імперії в 1914-1916 рр.
60. Основні риси права України в умовах надзвичайного стану періоду першої світової війни.
61. Лютнева революція 1917 р. її особливості в Україні.

62. Органи Тимчасового уряду та Ради в Україні після Лютневої революції 1917 року.
63. Організація та діяльність Центральної Ради (березень-листопад 1917 р.).
64. Створення Української Народної Республіки (УНР).
65. Створення Української Соціалістичної Радянської республіки.
66. Проголошення незалежності УНР. Брестська угода.
67. Право УНР періоду Центральної Ради.
68. Держава і право України періоду гетьманату П.Скоропадського.
69. УНР за часів Директорії.
70. Західноукраїнська Народна республіка - ЗУНР.
71. Відновлення та остаточне ствердження УРСР. Конституція УРСР 1919 р.
72. Правове оформлення режиму «воєнного комунізму».
73. Законодавче забезпечення здійснення нової економічної політики.
74. Нормативно-правове закріплення входження Радянської України до складу Радянського Союзу.
75. Конституційне (державне) право УСРР (1921-1929 рр.).
76. Перша кодифікація права в УРСР. Конституція УРСР 1929 р. Основні риси права України 20-тих років.
77. Західноукраїнські землі в складі іноземних держав у 20-30-х рр. XX ст. Їх державно-правове життя.
78. Державно-правові питання суцільної колективізації сільського господарства. Масові репресії.
79. Утвердження адміністративно-командної системи управління, тоталітарно-репресивного державного режиму. Конституція СРСР 1936 р.
80. Конституційне право УСРР (30-ті рр. XX ст.)
81. Українське питання напередодні та на початку Другої світової війни. Приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР.
82. Проголошення Карпатської України (1939 р.).
83. Зміни в органах влади і управління УРСР в період Великої Вітчизняної війни.
84. Спроби відродження української державності та рухи опору в Україні у 1941-1945 рр.
85. Основні риси права України в роки Великої Вітчизняної війни.
86. Державно-правовий лад УРСР в повоєнні роки. Спроби деєсталінізації та демократизації Радянської влади.
87. Державно-правовий лад УРСР з середини 50-тих до середини 80-тих років. Друга кодифікація радянського права. Конституція УРСР 1978 р.
88. Демократичні зміни у праві УРСР (1985-1991 рр.).
89. Становлення та розбудова незалежної України: конституційно-правове та міжнародно-правове забезпечення (1991-1996 рр.).
90. Проведення реформ та зміни у державно-правовій системі України в сучасний період.